

Ціннісний підхід у повоєнній відбудові України

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто і обґрунтовано важливість ціннісного підходу в процесі повоєнного відновлення економіки України. Доведено, що на сучасному етапі розвитку світової економіки людство зіткнулося з епохальними викликами, серед яких одним з найважливіших є загострення морально-етичних проблем і ці проблеми посилюються як в окремих країнах, так і в міжнародній системі в цілому. Показано, що в умовах глобальної економічної кризи розрив між матеріальною сферою і моральними принципами може бути дуже глибоким, а криза безпосередньо є глобальною не тільки в географічному, змістовному та системному сенсі, але а найбільшій мірі економічно-духовною. Для подолання сучасної кризи запропоновано не тільки нові економічні механізми, а й нові підходи, що враховують духовні, морально-етичні та інші цінності людини. Для успішного протистояння цим викликам запропоновано комплексний підхід, який поєднує основні аспекти успішного сучасного розвитку, у тому числі ціннісний підхід. Обґрунтовано, що досвід успішних економік свідчить про їх тісний багаторічний зв'язок із загальнолюдськими цінностями та панівною в країні релігією. Той же досвід показує, що зв'язок між економікою та релігійними цінностями робить людей мудрішими, а суспільство стає більш гуманним і стабільним, оскільки суто прагматичний підхід до економічного розвитку, хоч і забезпечує прийнятне зростання, не вирішує багатьох фундаментальних проблем суспільства. Обґрунтовано, що соціальні цінності є невід'ємними та багато в чому визначальними структурними елементами соціальної системи, більш стабільними та стійкими, ніж економічні чи класові фактори, що робить вивчення системи цінностей стратегічно важливим для аналізу рушійних сил будь-якого суспільства та його економіки. Показано, що в сучасному світі сформувались дві основні макророзвитоків системи – західна та східноазійська, що розвинулась під впливом Конфуціанських цінностей, які складають ядро світової системи найбільш конкурентоспроможних держав. Обґрунтовано важливість у контексті стратегічних завдань, які стоять перед Україною щодо повоєнної відбудови та соціально-економічної модернізації, враховувати системи цінностей протестантизму та конфуціанства, що зумовили феноменальний успіх і вивели ці країни на провідні світові позиції в економічному та соціальному становищі. Запропоновано тактичні та стратегічні принципи, слідування яким в процесі повоєнного високотехнологічного відновлення і тісна взаємодія з партнерами дозволять Україні якомога швидше досягти відповідності високим нормам ринкових демократій та стати повноправною частиною євроатлантичної спільноти.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: система цінностей, християнство, Конфуціанство, Реформація, управління ресурсами, план Маршала, ціннісний підхід, освіта, Південна Корея, євроінтеграція, євроатлантичні інституції, підготовка кадрів, людський капітал.

¹ Кістерський Леонід Леонідович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету ім. Василя Стуса (Вінниця, Україна). Директор Інституту міжнародного ділового співробітництва (Київ, Україна). Сфера наукових інтересів: налагодження міжнародних економічних зв'язків, міжнародна економічна безпека, розвиток європейської інтеграції, ціннісні підходи до економічних реформ. Електронна адреса: l.kistersky@iprgroup.info ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5993-763X>

Вступ

Ще чверть сторіччя потому журнал Ради Національної Безпеки і Оборони (РНБО) України «Наука і оборона» опублікував статтю, присвячену впливу економічних питань на безпеку та розвиток України. У статті, серед іншого, обговорювалися шляхи подолання системної кризи в Україні шляхом консолідованого застосування тактичних і стратегічних заходів реформування. До першочергових тактичних заходів пропонувалося реформування системи управління та протидії корупції, а до стратегічних – відновлення верховенства права та морально-етичних норм в економіці.²

Наразі для подолання кризи та економічного розвитку в Україні конче необхідно вивчати та досліджувати принципи та цінності, які привели до формування успішних демократичних держав в Європі та на інших континентах. Україна потребує нових реформ, які б змінили внутрішню основу розвитку держави, створили умови для роботи економіки на благо всього суспільства та рівність усіх перед законом. Проте однією з головних проблем у реалізації цих реформ є дотримання високих морально-етичних стандартів на всіх рівнях суспільних відносин.

На сучасному етапі людство стикається з епохальними викликами, які призводять до зміни способу життя та необхідності визначення нової мети та нових цілей в економіці. На думку польського економіста і державного діяча Гжегожа Колодко, ці виклики виникають через збіг таких мегатенденцій, як демографічні та екологічні зміни, науково - технічна революція та нерівність доходів. Тобто, виходячи лише з динаміки ВВП, економіка не здатна відповісти на багато важливих для людини питань, якщо нехтувати такими категоріями, як наявність вільного часу, вартість свіжого повітря, соціальна згуртованість, комфорт життя тощо.³

Ключовим елементом необхідної зміни економічної парадигми є відхід від диктату максимізації прибутку та кількісного збільшення виробництва як економічної мети, а також його нове формулювання з урахуванням імперативу підпорядкування короткострокових інтересів приватного капіталу довгостроковим соціальним інтересам. Трапляється, що навіть при зростанні реальних доходів водночас панують протестні настрої, що призводить до погіршення ситуації в економіці. Тому ідея соціальної солідарної економіки все частіше стає складовою економічної парадигми публікацій у багатьох країнах і набуває популярності серед розвинених ринкових демократій. І хоча досі немає загальноприйнятої теорії чи моделі солідарної економіки, всі згодні в одному, що у досягненні соціальної справедливості *на перше місце виходять морально-етичні принципи, система цінностей конкретних людей* – суб'єктів взаємодії політичної, економічної та інших сферах всіх рівнів.

² Кістерський Л.Л. «Економічна безпека України.» Наука і оборона, 2 (1999): 1-36.

³ Колодко Г.ж. «Економіка Нового прагматизму: тотожність, мета, методи.» Економіка України 2 (2020): 3-23.

Отже, метою цієї статті є дослідження можливостей та ролі системи цінностей - аксіологічного підходу⁴ у економічному розвитку. Основуючись на позитивному світовому досвіді обґрунтувати можливості відбудови та реформування окремих країн та цілих регіонів на основі передових технологій та високих морально-етичних принципів. Таким чином, у процесі повоєнної відбудови України основну увагу має бути приділено запровадженню ціннісного підходу у формуванні нового кадрового потенціалу країни. На рівні системи державного управління вже розпочато процес переходу до домінуючого врахування морально-етичних принципів, без якого неможливо буде досягти переможного миру та членства в євро-атлантичних структурах.

Світовий досвід показує, що суто прагматичний підхід до економічного розвитку, забезпечуючи прийнятні темпи зростання, не вирішує багатьох фундаментальних проблем суспільства, які тягнуть за собою зростання екстремізму та потрясінь, криз і соціальних труднощів. У сучасному світі ці проблеми загострюються як в окремих країнах, так і в міжнародній системі в цілому.

Сучасна світова економічна криза показала, що розрив між матеріальною сферою і моральними принципами може бути дуже глибоким. Проте ця криза є глобальною не тільки в географічному, змістовному та системному сенсі, й не стільки економічною, скільки економічно-духовною. Отже, для подолання нинішньої кризи потрібні не лише нові економічні механізми, а й нові підходи, що враховують духовні, морально-етичні та інші людські цінності. Нині в Україні не лише занадто велика кількість чиновників і роздуті їхні функції, але ще більше тривоги викликає низька якість службовців середньої ланки, а особливо відсутність моралі у багатьох високопосадовців. Для успішного протистояння цим викликам необхідний комплексний підхід, який поєднує основні аспекти успішного сучасного розвитку, в тому числі аксіологічний підхід, тобто врахування всього спектру людських цінностей.⁵

Цінності Реформації

Свого часу, трохи більше пів тисячоліття потому, Реформація і протестантизм дали надзвичайний поштовх стратегічному розвитку європейського континенту. Зміни відбувалися як в усіх сферах окремих країн, так і на континенті в цілому. Особливого позитивні зрушення відбулися в процесі зміцнення християнських цінностей у розвитку підприємництва, коли успіх в бізнесі почав сприйматися як нагорода за чесну та сумлінну працю.

⁴ Аксіологія – з грецької - теорія цінностей, розділ філософії, що сформувався та утвердився у середині ХХ сторіччя. Аксіологія вважається одним з найважливіших сучасних філософських відкриттів, яке поєднує природу та різновиди цінностей, а також взаємовідношення між ними. Аксіологія вирішальним чином вплинула на сучасне гуманітарне мислення і гуманітарні науки, сформувала розуміння вирішальної ролі системи цінностей в житті особистості та суспільства. (прим.автора)

⁵ Кістерський Л. Л. «Економічна етика для подолання кризи.» Економіка України 6 (2015): 98-100.

В освіті і науці Реформація дала могутній поштовх шкільній освіті, оскільки заклала основи сучасних масових державних шкіл, без яких неможливий був би соціальний і технічний прогрес. Реформація також вплинула на університети через відмову від схоластики та спекулятивних теорій; натомість багато уваги приділялося вивченню мов, дослідям і природничим наукам. Наприклад, у лінгвістиці та державному будівництві переклад Мартіна Лютера Біблії німецькою мовою створив літературну норму, яка об'єднала всю Німеччину. Цей переклад використовувався в усіх церквах і школах, що розпочало формування сучасної німецької нації та єдиної німецької держави. Ці ж процеси вирішальним чином вплинули на поступ інших європейських держав, де найбільш успішними були країни, що базували свій розвиток на протестантській ідеології.

Цивілізаційна роль аксіології

Християнські цінності стали стрижнем Реформації, яка спричинила численні історичні та соціальні зрушення та наслідки. Їхній успіх значною мірою залежав від високих індивідуальних якостей людей, натхненних моральним та організаційним керівництвом Мартіна Лютера, який назавжди змінив хід історії; багато ідей існували до Лютера, але тільки він сформулював їх разом і доніс до широкої публіки. Послання було зосереджено на вірності Біблії як джерелу християнської віри, відмові від компромісу із совістю, покладі на розум і логіку – ці цінності стали основою успіху європейської цивілізації.

У Європі відбувався процес активного державного будівництва, який стимулював нові економічні відносини між країнами. Як відомо, ідейні основи Реформації формувалися на основі вчення Мартіна Лютера, який проголосив, що грецьке слово «покликання» стосується не тільки священника, а й підприємця, робітника і селянина, які займаються своїми щоденними справами і праця яких також важлива для Бога. Мартін Лютер оголосив неспроможною католицьку догму про те, що церква і духовенство є важливими посередниками між Богом і людиною. Він закликав вважати головним джерелом християнської істини Біблію, а не інституційну церкву, тобто віруючі можуть спілкуватись з Богом без посередників. Так, Мартін Лютер сформулював антропологічну складову доктрини як «християнську свободу», оскільки свобода душі залежить не від зовнішніх обставин, а виключно від волі Бога.

Інша вирішальна подія сталася майже чверть тисячоліття тому в 1776 році, коли Адам Сміт опублікував свою знамениту книгу «Дослідження природи та причин багатства народів».⁶ Автор наводить аргументи на користь того, що суспільство має моральний обов'язок забезпечити всім

---

⁶ Smith Adam. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. «Oxford University Press». 1976: 688.

людям гідний рівень життя. За словами Адама Сміта, цього можна досягти лише через систему вільного ринку, де люди можуть купувати та продавати товари та послуги в системі, створеній державою. Цей висновок було зроблено на основі двох наріжних припущень: по-перше, конкуренція є найефективнішим способом створення багатства, а по-друге, ефективність конкуренції залежить від її регулювання на державному рівні.

Ці припущення широко коментують економісти та світові моральні лідери. Його Святість Далай-лама зазначив, що за часів Адама Сміта уряди не працювали над забезпеченням ефективності конкуренції. Навпаки, уряди різних країн захищали свою промисловість від іноземної конкуренції, вводячи імпорتنі мита, а також інші бар'єри, такі як імпорتنі квоти.⁷

Ці обмеження діють сьогодні і діятимуть дуже довго. Адам Сміт вважав, що за таких умов компанії можуть спробувати обійти конкуренцію. Вони переконують владу, що, захищаючи їх від іноземної конкуренції, вона діятиме в інтересах держави. Це призвело до негативних наслідків, оскільки знижується купівельна спроможність заробітної плати, а компанії перестають бути мотивованими до впровадження інновацій, оскільки в період домінування конкуренції вони можуть отримати достатній прибуток без додаткових зусиль, спрямованих на підвищення ефективності праці чи впровадження інновацій.

Крім того, компанії, що працюють у певному секторі, у багатьох випадках створюють асоціації, які чинять тиск на уряди, щоб отримати незаслужені вигоди, оплачувані суспільством. Такі компанії та навіть уряди також часто вступають у змову, щоб одночасно підвищити ціни або зменшити виробництво нижче рівня попиту, щоб підняти ціни. Обвал цін на нафту в 2020 році і наступні дії урядів великих експортерів нафти є переконливим доказом цієї змови. Однак тиск на уряди з метою викривлення конкуренції не обмежується компаніями, а й здійснюється професійними організаціями та гільдіями.

Адам Сміт стверджував, що коли люди чи компанії отримують можливість зробити щось на власну користь за рахунок суспільства, вони обов'язково роблять це, щоб вплинути на ринок, і назвав це явище «невидимою рукою». Він вважав, що здатність людини постати на місці інших людей є одним із шляхів розвитку моральності. Адам Сміт (як і Далай-лама) був стурбований тим, що люди схильні думати, що постійне збільшення багатства зробить їх щасливими.⁸ Він також був переконаний, що конкуренція та її регулювання з боку уряду можуть призвести до загального процвітання. Але тільки регулювання і тільки конкуренція не можуть забезпечити гідний рівень життя кожної людини.

---

⁷ Dalai Lama. *The Leader's Way: The Art of Making the Right Decisions in Our Careers, Our Companies, and the World at Large*. «Crown Business»: 2009. 224.

⁸ Smith Adam. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. «Oxford University Press». 1976: 185-186.

Лауреат Нобелівської премії Мілтон Фрідман зазначив, що є лише два шляхи координації економічної діяльності мільйонів. Один – центрально примусовий із застосуванням примусу – техніки армії та сучасної тоталітарної держави. Інший – добровільна співпраця індивідів – техніка ринку.⁹

Таким чином, у «системі вільного ринку» (free market system, FMS) економічне виробництво та споживання визначаються вільним вибором виробників і споживачів, а не урядом, який відповідає за підтримку балансу з метою забезпечення процвітання суспільства в цілому. Отже, ці риси FMS різко відрізняють його від інших варіантів капіталізму, як-от олігархічного капіталізму, який досі домінує в Україні.

Ціннісний підхід для України

Польський економіст і державний діяч Гжегож Колодко вважає, що нинішня економічна криза показала, що ми вже живемо в новому світі, який у широкому сенсі економічної перспективи можна визначити як пост-ВВП реальність. Він також вважає, що сучасне людство стикається з епохальними викликами, які призводять до зміни стилю життя, що призводить до необхідності визначення нової мети та нових цілей в економіці. Ці виклики виникають, як описує Г. Колодко, через збіг таких мегатрендів: демографічних та екологічних змін, науково-технічної революції та нерівності доходів. Тобто, виходячи лише з динаміки ВВП, економіка не в змозі відповісти на багато важливих для людини питань, якщо не враховувати такі категорії, як наявність вільного часу, вартість свіжого повітря, соціальна згуртованість, комфортність життя тощо.

Ключовим елементом необхідної зміни економічної парадигми є відхід від диктату максимізації прибутку та кількісного збільшення виробництва як економічної мети, а також її нове формулювання з урахуванням імперативу підпорядкування короткострокового приватного капіталу. інтересів до довгострокових соціальних інтересів. Високоякісна освіта та привчання до біблійних цінностей допоможе сформуванню споживчі переваги, відмічає Гжегож Колодко.¹⁰

Власне, однією з центральних проблем економіки як науки є протиріччя між необмеженими потребами людей і обмеженими ресурсами для їх задоволення, яке не може вирішити бізнес.¹¹ З цього приводу кожна економічна система, незалежно від стадії чи фази свого розвитку, стикається з необхідністю робити певні види вибору. Необхідність кожного з цих виборів продиктована обмеженими ресурсами. Наприклад, які товари виробляти і як, хто і яку роботу має виконувати, для кого призначені результати цієї праці тощо.

⁹ Friedman Milton. *Capitalism and Freedom: A Leading Economist's View on the Proper Role of Competitive Capitalism*. «University of Chicago Press». 1968: 202.

¹⁰ Колодко Гж. «Економіка Нового прагматизму: тотожність, мета, методи.» *Економіка України* 2 (2020): 11.

¹¹ *The Economist*. "I'm from a company and I'm here to help." August 24 (2019).

Сучасні приклади свідчать про те, що навіть при наявності росту реальних доходів громадян в суспільстві можуть переважати песимістичні настрої, які призводять до погіршення соціально-економічної ситуації. Це відбувалося здебільшого через те, що уряди не враховували соціальні наслідки деяких суто економічно чи політично керованих рішень. Подібні ситуації характерні для будь яких країн, як для тих, що розвиваються, так і розвинутих країн, про що свідчать добре організовані протести жовтих жилетів у Франції, масові стихійні демонстрації в низці країн Латинської Америки та дві драматичні революції в Україні за останні два десятиліття.

Насправді системні проблеми накопичувалися в Україні з початку відновлення суверенітету в 1991 році. Після президентських виборів 2019 року з'явилася реальна можливість провести радикальні реформи в усіх сферах життєдіяльності країни. Для подолання нинішньої системної кризи в Україні необхідне консолідоване застосування тактичних і стратегічних заходів реформування. Серед безпосередніх тактичних заходів – реформування системи управління та протидії корупції, а до стратегічних – відновлення верховенства права та морально-етичних норм в економіці.

У період незалежності тривають нескінченні спроби з проголошеною метою реформувати систему управління. Численні комісії високого рівня закликають уряд загалом, включно з міністерствами та відомствами, реформуватися, але по суті мало що змінюється.

Проблема ще й у тому, що в Україні реформи довіряють тим, хто сам має «реформуватися». Це стосується сфер, які потребують реформування: економічні програми здебільшого складаються з людей, які мають ці програми реалізовувати, а реформування державного управління доручається представникам цієї системи. Проте позитивні результати через «самореформи», як показала практика країни, не могли дати позитивних результатів. Для цього незалежні експерти повинні відігравати провідну роль у складанні планів реформ, оскільки «диявол не може змінити пекло». В Україні кількість чиновників все ще завелика, а їхні функції завищені, але ще більше занепокоєння викликає низький склад середньої ланки і, зокрема, відсутність моралі у багатьох високопосадовців.

Історія показала, що демократія вперше виникла, пустила коріння і вкоренилася в країнах з англо-протестантськими традиціями, де цінність чесної гри за правилами є центральною. Колишній прем'єр-міністр Великої Британії Маргарет Тетчер у своїй праці «Мистецтво управління»¹² зазначає, що в епоху демократії керувати країною без моральних принципів практично неможливо.

Інший видатний колишній прем'єр-міністр Великої Британії Тоні Блер у своїх політичних мемуарах наголошував, що Європа має як багато вад,

¹²Thatcher Margaret. *Statecraft: Strategies for a Changing World*. «Harper Perennial». 2003: 512.

так і прогресивні цінності, сповідує традиції християнства і внаслідок своєї бурхливої історії стоїть на високому рівні сучасної людської цивілізації.

Адам Сміт завершує «Теорію моральних почуттів», визначаючи головні риси справді добродісної людини як розважливості, справедливості, милосердя та самовладання. Без такої священної поваги до загальних правил не можна було б розраховувати на чиюсь адекватну поведінку. Ця можливість робить істотну різницю між моральною та чесною людиною та аморальною та безчесною.¹³

На думку видатного польського науковця, політичного діяча (двічі сенатора польського Сейму) і організатора вищої освіти професора Кшиштофа Павловського, проблема корупції актуальна практично для усіх країн і в усі часи. Наприклад, не тільки для Польщі, а для інших країн-кандидатів на вступ до ЄС корупція була однією з найважливіших тем дискусій між владою ЄС та країнами. Навіть після набуття членства в ЄС Польща продовжила енергійну боротьбу з корупцією на інституційному рівні. Так, у 2006 році польська влада створила Центральне антикорупційне бюро (ЦАБ) – спеціальну службу для боротьби з корупцією в громадському та господарському житті, зокрема в органах державної влади та місцевого самоврядування, а також для боротьби з діяльністю, що завдає шкоди економічним інтересам держави. Важко визначити, які результати діяльності ЦАБ, оскільки спецслужби, як правило, відкрито не презентують результати своєї діяльності, проте сам факт існування та контрольна діяльність ЦАБ, безумовно, зменшує схильність до корупції.¹⁴

Академік НАН України Валерій Геєць висловлює думку про те, що зростання економіки починає приносити більше шкоди, ніж користі, оскільки викликає пришвидшене руйнування природного середовища. Ключовим у цій суперечності є те, що піднесення економіки, яке забезпечило сучасний рівень життя, є результатом використання технологічних надбань, у своїй основі орієнтованих у першу чергу на отримання прибутків. На цьому шляху відбулось опанування людством сил і ресурсів природи в процесі економічної діяльності, яка забезпечувала економічне зростання, але зумовлювала зміни клімату. «Такі надзвичайно високі загрози несуть із собою катастрофічну ціну, що людство змушене заплатити за економічне зростання, яке не враховувало його соціальних наслідків».¹⁵

У процесі багатоміліардної трансформації суспільство досягло значних результатів в освіті, науці та техніці. Люди стали освіченішими, раціональнішими, але не мудрішими. Цим пояснюється наявність у суспільстві всіх тих же проблем, що і багато століть тому, тільки на більш високому

¹³ Smith Adam. The Theory of Moral Sentiments. «São Paulo». 2006: 144.

¹⁴ Krzysztof Pawlowski. The experience of Poland in the 1990s and 2000s: Poland's roadmap for economic development and its path to NATO and the EU. In Kistersky L., Zadoia A., Editors: Transformation and Post-War Economic Recovery of Ukraine. "Cambridge Scholars Publishing". 2024: 425.

¹⁵ Геєць В.М. «Суперечності та перспективи економічного зростання на інноваційній основі в Україні.» Економіка України 11 (2024): 4-28.

технологічному рівні. Практика успішних демократій свідчить, що прогрес в розвитку економічної, соціальної та інших сфер країни залежить від наявності стратегії розвитку, яка багато в чому враховує біблійні принципи і постулати.

Адам Сміт визначив основні риси справді добродісної людини як розважливість, справедливість, милосердя та самовладання. Без такої священної поваги до загальних правил не можна було б розраховувати на чітку адекватну поведінку. Ця можливість робить істотну різницю між моральною та чесною людиною та аморальною та безчесною¹⁶

Наразі однією з ключових проблем в Україні є поширена корупція, підкріплена надмірним регулюванням, яке перешкоджає функціонуванню як окремих фірм, так і бізнесу. Насправді в українській економіці склалася парадоксальна ситуація, оскільки корупція стала сполучною ланкою між розвитком ринкових відносин в економіці та людьми, які хочуть отримати доступ до ринків. Колишній прем'єр-міністр Великої Британії Маргарет Тетчер відзначала, що в демократичну епоху керувати країною без моральних принципів практично неможливо.¹⁷

Християнська мораль

Світовий досвід успішних економік свідчить про їх тісний багаторічний зв'язок із загальнолюдськими цінностями та панівною в країні релігією. Той же досвід показує, що зв'язок між економікою та релігійними цінностями робить людей мудрішими, а суспільство стає більш гуманним і стабільним, оскільки суто прагматичний підхід до економічного розвитку, хоч і забезпечує прийнятне зростання, але не вирішує багатьох фундаментальних проблем суспільства.

Християнська мораль рішуче засуджує хабарництво і відзначає його руйнівний вплив на особистість і суспільство в цілому. Особливо суворо засуджуються ті, хто дає хабаря суддям за винесення несправедливого вироку: «Горе тим..., що несправедливого чинять в суді за хабар справедливим, а праведність праведного усувають від нього...».¹⁸

Сьогодні для України як ніколи важливо вивчати та досліджувати християнські принципи та цінності, які привели до формування успішних демократичних європейських держав. Україна потребує нових реформ, які б змінили внутрішню основу розвитку держави, створили умови для роботи економіки на благо всього суспільства та рівність усіх перед законом. Проте однією з головних проблем у реалізації цих реформ є дотримання високих морально-етичних стандартів на всіх рівнях суспільних відносин.

¹⁶ Smith Adam. The Theory of Moral Sentiments. «São Paulo». 2006: VII.

¹⁷ Thatcher Margaret. Statecraft: Strategies for a Changing World. «Harper Perennial». 2003: 5.

¹⁸ Біблія або книги святого писма старого й нового заповіту. ВБФ Східноєвропейська гуманітарна місія. Переклад професора Івана Огієнко. 2017: Ісаї 5:23.

Біблія містить досить детальні вказівки щодо низки найважливіших складових економічного розвитку, таких як наука, освіта та галузь знань у цілому, які є найважливішими складовими людської діяльності. Впровадження біблійних постулатів у процес державного будівництва європейських країн довело свою продуктивну цінність.

Людський капітал відіграє дедалі важливішу роль в економічному та соціальному розвитку. У цьому процесі освіта та навчання стали ключовими елементами у визначенні якісних аспектів робочої сили. Не дивно, що економічний успіх Японії та «Чотирьох тигрів» — бідних на ресурси азійських регіонів — тісно пов'язаний із їхнім наголосом на розвитку людського капіталу через освіту, яка є однією з головних віх Конфуціанської філософії в регіоні. Багаторічний прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Куан Ю неодноразово підкреслював важливість освіти для розвитку демократії та економіки будь-якої країни.¹⁹

У Південній Кореї, яка, на відміну від жорстко авторитарного режиму Китаю, розвинулася до структурної демократії, вплив Конфуціанської цінностей і мотивацій відіграє провідну роль в суспільстві.²⁰

Конфуціанство

Характерною особливістю Конфуціанського суспільства є те, що сім'я в ньому, при всій її цінності як структуроутворюючого центру фрактального²¹ розвитку системи відносин у громаді, економіці та державі діє як центр культивування тих цінностей, які заохочують своїх членів ефективно взаємодіяти з людьми поза межами своєї сім'ї, створюючи атмосферу довіри. Як зазначає Френсіс Фукуяма, «Довіра виникає, коли спільнота поділяє набір моральних цінностей таким чином, щоб створити очікування регулярної та чесної поведінки». А довіра забезпечує створення успішних мереж добровільного об'єднання людей у великі групи для економічної діяльності, що, у свою чергу, «є вирішальним для організаційних інновацій і, отже, для створення багатства».²²

Культурно-ціннісна ідентичність у будь-якій, зокрема економічній, сфері життя суспільства проявляється через стійкі стимули та очікування відповідних суб'єктів. Як показало нещодавнє дослідження групи американських і канадських вчених, більшість дослідницьких кейсів західної

¹⁹ Lee Kuan Yew. Speech by the Prime Minister at the opening of the seminar «The Role of Universities in Economic and Social Development» at the University of Singapore, February 7, 1966: *National Archives of Singapore* 1-14. <https://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/lky19660207.pdf>.

²⁰ Kistersky L., Piliaiev I. Axiological Imperative in the Post-War Reconstruction of Ukraine. In Kistersky L., Zadoia A., Editors: *Transformation and Post-War Economic Recovery of Ukraine*. «Cambridge Scholars Publishing» 2024: 35-53.

²¹ Фрактал — з грецької — дробовий, у сучасному розумінні структура, що складається з частин, які в певному сенсі подібні до цілого; в системі цієї структури як мікроекономічній, так і макроекономічній успіх визначається успішністю вбудовування системи цінностей та ціннісних мотивацій суб'єктів в інституційне середовище економіки та політики.

²² Fukuyama F. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. «New York: Free Press». 1995: 37.

експериментальної психології, на основі яких були зроблені висновки про поведінку учасників ринку, належать до відносно вузької за менталітетом і цінностями групи. Майже 70% з них були американцями, більшість з яких були студентами, які сподівалися заробити кишенькові гроші або отримати кредити за курс, пожертвувавши свій час для участі у відповідних експериментах. По суті, вся західна та пострадянська економічна наука базується на економічній мотивації людини з індивідуалістичними очікуваннями прагматичного раціонального вибору, що не властиво більшості людей на планеті.²³

Сучасні дослідники вказують на наявність емоцій, притаманних лише окремим етнічним групам та/або народам. Ці емоції мають терміни, які не перекладаються іншими мовами. Недавнє ретельне дослідження ієрархії потреб в Азії, особливо в східно-азійських країнах Конфуціанської традиції, виявило значні відмінності у визначенні пріоритетів та ієрархічному порядку потреб. Наприклад, відчуття спільності, яке вважається потребою середнього рівня в широко визнаній на Заході ієрархічній моделі потреб Маслоу, який вважав, що потреби людини поділяються за рівнями - від найпростіших до складних, і людина неспроможна фокусуватися на потребах вищого рівня, доки не задоволені, хоча б частково, потреби нижчого рівня. виявилось в Азії потребою найвищого, метамотиваційного²⁴ порядку. І це не дивно, адже самовираження та самооцінка на Конфуціанському Сході вбачається лише в контексті покращення стосунків особистості з суспільством.²⁵

Фундаментальна відмінність культурних цінностей має потужний вплив у повсякденному житті на основні архетипи²⁶ поведінки, соціальну та трудову етику. Наприклад, на відміну від Європи чи Північної Америки, в Японії через переважання цінностей групової орієнтації та сімейних стосунків сон у колективі, в тому числі на роботі, сприймається позитивно, будучи в очах японців ознакою повної віддачі фізичних і душевних сил своїй роботі, компанії, колективу.

Ціннісні пріоритети громадян України

Успішний вибір стратегії повоєнної відбудови та модернізації економіки України передбачає виявлення проблемних зон у ціннісній ієрархії громадян, які визначають мотивацію їхньої праці, зокрема професійно-виробничу, підприємницьку, управлінську, державно-управлінську та інші

²³Kistersky L., Piliaiev I. Axiological Imperative in the Post-War Reconstruction of Ukraine. In Kistersky L., Zadoia A., Editors: Transformation and Post-War Economic Recovery of Ukraine. «Cambridge Scholars Publishing» 2024: 29-30.

²⁴ Поняття метамотивації (англ. *metamotivation*) відноситься до поведінки, на яку впливає зростання потреб та цінностей. За Маслоу, такий вид мотивації найчастіше зустрічається у людей, які вже задовольнили свої нижчого рівня (*прим. автора*).

²⁵ Maslow A. «A Theory of Human Motivation». *Psychological Review*, Volume 50, Number 4, 1943: 370-396.

²⁶ Моделі поведінки та образи, які глибоко вкорінені у психіці людини (*прим.автора*).

суспільно значущі види діяльності, порівняно з ієрархією цінностей найбільш успішно модернізованих економік сучасного світу, що представляють регіон Конфуціанської традиції. Це дозволить через залучення відповідного досвіду Східної Азії вказати на одну, але надзвичайно важливу проблему в ієрархії цінностей українських громадян, від вирішення якої залежить успіх післявоєнної реконструкції та модернізації економіки України.

За даними соціологічного опитування, проведеного Інститутом соціології НАН України у липні 2022 року, у градації суспільних цінностей, якими держава може тимчасово (під час війни) знехтувати, з 11 індивідуальних або суспільних цінностей, які мають фундаментальне значення для успіху суспільств, які підтримують цінності ліберальної демократії, – безпека, сила (щодо позиція держави в міжнародній політиці), порядок, нормативність (дотримання правових законів і нормативно встановлених процедур), рівність, свобода, стабільність, незалежність, різноманітність, розвиток, вибірковість – найменш цінною для українців була вибірковість – розподіл посад у державних структурах відповідно до кваліфікації, досвіду та репутації претендентів.

Частка респондентів, які визнають, що держава за певних обставин може тимчасово (під час війни) ігнорувати цінність вибірковості при розподілі посад у державних структурах, склала 63,3%, а від 82,3% до 70,6% респондентів відповідно вважають, що держава не може ні за яких обставин нехтувати такими цінностями, як безпека, порядок, законність.²⁷ Це свідчить про абсолютне верховенство в суспільстві цінностей, які спираються на силовий підхід до вирішення соціальних проблем та на встановлені державою формальні правові норми та інституційні процедури, надаючи їм абсолютний пріоритет над морально-ціннісними механізмами вирішення соціальних проблем.

Тим часом суспільство Конфуціанської традиції за своєю природою меритократично²⁸ орієнтовані. Вони базуються на масовому переконанні на всіх рівнях суспільної та індивідуальної свідомості, що державними структурами мають керувати найкращі – за освітою, досвідом, репутацією тощо. Тим більше це стосується гострих кризових періодів – війн, стихійних лих тощо, коли попит на меритократичних лідерів і працівників взагалі надзвичайно загострюється.

Зі сказаного вище впливає необхідність цілеспрямованого коригування ціннісних пріоритетів громадян України, зокрема суб'єктів ринку праці, у бік значно вищого пріоритету цінності вибірковості як ключової передумови успішної повоєнної відбудови, модернізації та забезпечення

²⁷ Дембіцький С. Установки щодо соціетальних цінностей під час війни: ліберально-демократичний вектор розвитку України. In монографії Головаха Є., Макеєв С. *Редактори. Українське суспільство в умовах війни*. 2022: 275, 278.

²⁸ Меритократія – комбінація латинської та грецької - «влада гідних»; принцип управління, згідно з яким вищі керівні посади повинні обіймати найздібніші люди, незалежно від їхнього соціального походження та фінансового достатку (*прим.автора*).

міжнародної конкурентоспроможності економіки України. У своєму Привітанні до 9-го Національного молитовного сніданку президент України Володимира Зеленського зазначив: «Сьогодні ми не маємо права забувати чи нехтувати християнськими цінностями, вони мають переважати як у наших словах, так і в наших діях. Без них рух на шляху до процвітання і бажаний мир неможливі». Практика України та інших країн цілком відповідає залежності успіху реформування чи відбудови економіки від наявності високих етичних цінностей у тих, хто не тільки керує процесом, а і здійснює його реалізацію²⁹.

Принципи відбудови економіки України

Важливою складовою реалізації відбудови економіки України повинен стати уряд, де урядовці мають відповідну освіту і підготовку, а також отримують достатню винагороду. Процеси відбудови також повинні супроводжуватись чітким, стабільним законодавством та прозорою регуляторною системою, ефективною правовою та судовою системами, загальнодоступною системою соціального забезпечення, а також безжалюбною боротьбою з корупцією.

Таким чином, на сучасному етапі необхідна нова архітектура міжнародного розвитку, яка б являла собою коаліцію, що базується на співробітництві багатьох сторін, що, крім відновлення України, дозволить стимулювати її інтеграцію до ЄС та НАТО, оскільки створить умови для усунення головних перешкод розвитку України. З огляду на євроатлантичні цілі, відбудова України стане найбільшим проектом в світі, оскільки, по суті, всі сфери країни потребують відновлення та перебудови. А зважаючи на чисельність майбутніх донорів та розгалуженість об'єктів відбудови на території України, потрібно буде налагодити ефективну взаємодію всіх зацікавлених сторін.

Існує одна важлива обставина, яка, на одностайну думку, свого часу вирішальною мірою сприяла успіху Плану Маршалла у повоєнній відбудові Західної Європи – це залучення надзвичайно талановитих фахівців для його реалізації. Керівник Організації економічного співробітництва (ОЕС) Пол Хоффман, якого пізніше журнал *Fortune* назвав «батьком іноземної допомоги», розумів, що успіх проекту залежить від якості людей, які його виконують.

Координація діяльності донорів і взаємодія з реципієнтом є одним із найбільш важливих і складних елементів в повоєнній відбудові України. Вибір «координаційних» варіантів зводиться до двох основних – долучитися до вже існуючої інституції, що координує, або створити спеціальну.

---

²⁹ Привітання президента України Володимира Зеленського до 9-го Національного молитовного сніданку України 8 вересня 2021: 4.

Так, наприклад, поширеною є точка зору, що країни G7 повинні очолити координацію донорів у партнерстві з урядом України, водночас дозволяючи гнучкі можливості для участі всіх бажаючих країн що не входять до G7, та інших партнерів. Європейський Союз міг би виконувати функції секретаріату та організувати Цільову групу з «Реконструкції та відновлення України». Кожен член G7 може призначити старшого спеціального представника до цільової групи, як і інші країни, які бажають брати участь у зусиллях по відновленню України. Будь які міжнародні інституції та керівники великих компаній приватного сектору також можуть подати заявку на членство в робочій групі.

У подальшому донори могли б сформувати галузеві робочі групи високого рівня, спочатку поставивши пріоритетом відродження аграрного сектору, розвиток інфраструктури, відновлення житла, енергетики, води та каналізації і промислові потужності. Кожну галузеву робочу групу могли б спільно очолювати високопосадові особи з країн Великої сімки та українські представники, включаючи представництво українських посадовців на муніципальному та місцевому рівнях, а також участь старших представників приватного сектору та багатосторонніх банків розвитку, представників українських неурядових організацій. Механізм координації донорів матиме чіткі та обмежені в часі цілі щодо відновлення економічного зростання України.³⁰

Але в будь якому варіанті механізму координації Україна повинна очолити власний процес реформування та відновлення, узгоджуючи з донорами деталі плану і спільно контролювати його. Весь процес відновлення має бути гранично прозорим, починаючи від гуманітарної допомоги та макроекономічної підтримки до реконструкції та довгострокової модернізації.

Побудова системи ефективного управління ресурсами реформування та повоєнного відновлення Україні має бути заснована на законодавчій основі високого рівня – Законі Верховної Ради України. *Для ефективного управління залученими ресурсами доцільно створити спеціальну державну установу (СДУ) з високим статусом та повноваженнями, з персоналом належної кваліфікації, реальними можливостями програмувати та координувати ресурси* і, крім урядовців високої кваліфікації, залучати до її роботи провідних економістів-міжнародників, представників академічних і бізнесових кіл. Ця установа, на чолі мінімум з Віце-прем'єром, діє за основними принципами Плану Маршала з урахуванням специфіки України та сучасного контексту глобального середовища.

У процесі проектного управління велику роль відіграють механізми контролю, що дозволяє відстежувати використання ресурсів й здійснювати

---

³⁰ Heather A., Conley. A. Modern Marshall Plan for Ukraine. Seven Lessons from History to Deliver. October 03, 2022: 2,3,7. <https://www.gmfus.org/news/modern-marshall-plan-ukraine>.

в разі потреби вчасне коригування дій. З цією метою в Україні необхідно суттєво поліпшити якість бюджетування в роботі Міністерства фінансів щодо економічного і фінансового управління ресурсами відновлення та підготувати бюджетну систему України до ефективного використання нових форм і методів співробітництва з донорами.³¹

Забезпечення стабільного макроекономічного розвитку, ефективне реформування сфери державних фінансів України дозволить країні отримати широкий доступ до нових фінансових важелів підтримки демократичних перетворень, прискорити реформування та повоєнне відновлення економіки та прискорити процес набуття членства в ЄС.

Висновки

Таким чином, наразі перед Україною стоїть навіть складніше і масштабніше завдання, ніж перед Європою після Другої світової війни. Крім того, Україна, як і свого часу реципієнти «плану Маршалла», повинна докласти зусиль не тільки для власної відбудови, а й одночасно для продовження реформ, щоб наблизити країну до членства в Європейському Союзі. Повоєнне відновлення економіки має базуватися не просто на відбудові зруйнованих промислових підприємств, а й на сучасних високих технологіях, як свого часу успішно здійснили «азійські тигри».

Процеси реформування і відновлення можуть бути успішними тільки в разі опори на ефективну систему значних переміщень ресурсів від багатосторонніх та індивідуальних міжнародних й іноземних донорів до спеціальної державної установи в Україні, що координуватиме безпрецедентний глобальний проект. Дієвість такого підходу довела не тільки повоєнна Європа, а й Південна Корея, яка в стислі історичні строки не тільки відбудувала повоєнну економіку, а і спромоглася подолати аграрну монокультурність і зайняти лідируючі позиції серед найрозвинутіших ринкових демократій за всіма основними показниками.

Підпорядкування тактичних цілей приватного капіталу стратегічним соціальним інтересам країни повинно стати сучасною економічною парадигмою в Україні. Для виходу з сучасної кризи Україні доцільно одночасно і системно застосовувати як тактичні, так і стратегічні методи реформування і відновлення, тобто реформування системи державного управління і боротьбу з корупцією, з одного боку, і забезпечення верховенства права та християнських цінностей — з іншого.

У сучасній світовій економіці є загально визнаним, що саме людський капітал відіграє провідну роль у високотехнологічному розвитку країни. Інклюзивне навчання і практична орієнтація освіти стали визначальними чинниками у формуванні економічних успіхів багатьох країн. Відновлення Європи після Другої світової війни і повоєнної Південної Кореї було

³¹ Кістерський Л. «Стратегічні принципи повоєнного відновлення України.» Економіка України 2 (2023): 9.

здійснено завдяки не тільки оптимальній архітектоніці системи проектного управління процесами, але й залученню надзвичайно талановитих людей на всіх етапах їх реалізації. Економічні успіхи Південної Кореї довели, що формування людського капіталу через освіту, яка є однією з головних опор Конфуціанської філософії в регіоні, на основі ціннісного підходу — один з вирішальних чинників безпрецедентно успішного економічного і соціального розвитку.

Для України як ніколи важливо вивчати та досліджувати християнські принципи та цінності, які привели до формування успішних демократичних європейських держав. Україна потребує нових реформ, які б змінили внутрішню основу розвитку держави, створили умови для роботи економіки на благо всього суспільства та рівність усіх перед законом. Проте однією з головних проблем у реалізації цих реформ є дотримання високих морально-етичних стандартів на всіх рівнях суспільних відносин, що також сприятиме інтеграції України до євроатлантичних інститутів.

Список літератури

1. “Привітання президента України Володимира Зеленського до 9-го Національного молитовного сніданку України.” 8 вересня, 2021, 4.
2. Conley, Heather A. “A Modern Marshall Plan for Ukraine: Seven Lessons from History to Deliver.” *German Marshall Fund of the United States*, October 3, 2022. <https://www.gmfus.org/news/modern-marshall-plan-ukraine>.
3. Dalai Lama. *The Leader's Way: The Art of Making the Right Decisions in Our Careers, Our Companies, and the World at Large*. Crown Business, 2009.
4. Friedman, Milton. *Capitalism and Freedom: A Leading Economist's View on the Proper Role of Competitive Capitalism*. University of Chicago Press, 1968.
5. Fukuyama, F. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press, 1995.
6. Kistersky, L., and Piliaiev, I. “Axiological Imperative in the Post-War Reconstruction of Ukraine.” In *Transformation and Post-War Economic Recovery of Ukraine*, edited by L. Kistersky and A. Zadoia. Cambridge Scholars Publishing, 2024. ISBN: 978-1-0364-1285-2 ISBN (Ebook): 978-1-0364-1286-9
7. Lee Kuan Yew. “Speech by the Prime Minister at the Opening of the Seminar ‘The Role of Universities in Economic and Social Development’ at the University of Singapore, February 7, 1966.” *National Archives of Singapore*, 1–14. <https://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/lky19660207.pdf>.
8. Maslow, A. “A Theory of Human Motivation.” *Psychological Review* 50, no. 4 (1943): 370–396.
9. Pawlowski, Krzysztof. “The Experience of Poland in the 1990s and 2000s: Poland’s Roadmap for Economic Development and Its Path to NATO and the EU.” In *Transformation and Post-War Economic Recovery of Ukraine*, edited by L. Kistersky and A. Zadoia, 425. Cambridge Scholars Publishing, 2024.
10. Smith, Adam. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Oxford University Press, 1976.

11. Smith, Adam. *The Theory of Moral Sentiments*. Sro Paulo, 2006, VII.
12. Thatcher, Margaret. *Statecraft: Strategies for a Changing World*. Harper Perennial, 2003.
13. Thatcher, Margaret. *Statecraft: Strategies for a Changing World*. Harper Perennial, 2003, 5.
14. *The Economist*. "I'm from a Company and I'm Here to Help." August 24, 2019.
15. *Біблія або книги святого письма старого й нового заповіту*. ВБФ Східно-європейська гуманітарна місія. Переклад професора Івана Огієнка, 2017, Ісаї 5:23.
16. Геєць, В. "Суперечності та перспективи економічного зростання на інноваційній основі в Україні." *Економіка України* 11 (2024): 4–28.
17. Дембіцький, С. "Установки щодо соціетальних цінностей під час війни: ліберально-демократичний вектор розвитку України." *Українське суспільство в умовах війни*, ред.: Головаха Є., Макеєв С., 275, 278. 2022.
18. Кістерський, Л. "Стратегічні принципи повоєнного відновлення України." *Економіка України* 2 (2023): 9.
19. Кістерський, Л. Л. "Економічна безпека України." *Наука і оборона* 2 (1999): 0–36.
20. Кістерський, Л. Л. "Економічна етика для подолання кризи." *Економіка України* 6 (2015): 98–100.
21. Колодко, Гж. "Економіка Нового прагматизму: тотожність, мета, методи." *Економіка України* 2 (2020): 3–23.

Стаття надійшла до редакції 30 жовтня 2024 р.

Прийнято до публікації: 19 листопада 2024 р.

Опубліковано: 31 грудня 2024 р.